

UOT 342.7

Davud DAVUDOV

Milli Aviasiya Akademiyasının
“Hüquq” kafedrasının müəllimi,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASININ 29-CU MADDƏSİNİN (MÜLKİYYƏT HÜQUQU) DOKTRİNAL TƏFSİRİ

Açar sözlər: konstitusiya, mülkiyyət hüququ, doktrinal təfsir, qanun, kommentariya, sistemli yanaşma, məntiqi metod, təhlil.

Ключевые слова: конституция, право на собственность, доктринальное толкование, закон, комментарий, системный подход, логический метод, анализ.

Key words: constitution, right to property, doctrinal interpretation, law, commentary, systematic approach, logical method, analysis.

Azərbaycan Respublikasının 12 noyabr 1995-ci il tarixində ümumxalq səsverməsi yolu ilə qəbul edilmiş Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 29-cu maddəsi “Mülkiyyət hüququ” adlanır. Həmin maddə Konstitusiyanın “Əsas hüquqlar, azadlıqlar və vəzifələr” adlı II Bölməsinin “Əsas insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları” adlı III Fəslinin sisteminə aiddir.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları məzmun meyarına görə aşağıdakı növlərə bölünür:

- şəxsi hüquq və azadlıqlar – onlar mahiyyətə ayrılmaz, təbii insan hüquqlarıdır, hər bir insana məxsus olmaqla, hansısa dövlətin vətəndaşı olmaqla əlaqəli deyildir;

- siyasi hüquq və azadlıqlar – onlar dövlətin vətəndaşlığına malik olmaqla bağlıdır və konstitusiyada hər kəsə ünvanlanan şəxsi hüquqlardan fərqli olaraq, ancaq vətəndaşlara məxsusdur; bu hüquqların realizəsi vətəndaşlara cəmiyyətin si-

yasi həyatında, dövlətin idarə olunmasında iştirak etmək imkanı verir;

- sosial-iqtisadi hüquqlar – onlar şəxsiyyətin maddi, mənəvi, fiziki və digər sosial əhəmiyyətli tələbat və maraqlarının təmin olunmasına xidmət edir; onların reallığı dövlətin sosial, insanın layiqli və kifayət qədər yüksək həyat səviyyəsini təmin edən, onun azad inkişafının qayğısına qalan dövlət olduğundan xəbər verir.

Yuxarıda qeyd edilən təsnifat kontekstində mülkiyyət hüququ sosial-iqtisadi hüquqlar sisteminə aiddir [9, s. 89-93].

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin I hissəsinə əsasən, hər kəsin mülkiyyət hüququ vardır. Ş.M. Əliyev qeyd edilən norması şərh edərək göstərir ki, mülkiyyət hüququnun kəsə aid edilməsi, onun həm vətəndaşlara, həm əcnəbilərə, həm də vətəndaşlığı olmayan şəxslərə məxsus olması anlamı verir. Bununla belə, nəzərə almaq lazımdır ki, torpaq üzərində mülkiyyət hüququna münasibətdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən məhdudiyətlər nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, Torpaq Məcəlləsinin 48-ci maddəsinin müddəalarına əsasən, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları və hüquqi şəxsləri torpaq sahələrini mülkiyyət, istifadə və icarə hüququnda əldə edə bilirlər. Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər, xarici hüquqi şəxslər, beynəlxalq birliklər və təşkilatlar, habelə xarici dövlətlər Azərbaycan Respublikasında torpaq sahələrini yalnız icarə hüququ əsasında əldə edə bilirlər [10, s. 100].

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin II hissəsi-

nin birinci cümləsinə əsasən, mülkiyyətin heç bir növünə üstünlük verilmir. Konstitusiyanın 13-cü maddəsinin II hissəsinə əsasən, mülkiyyət dövlət mülkiyyəti, xüsusi mülkiyyət və bələdiyyə mülkiyyəti növündə ola bilər. Sadalanan mülkiyyət növlərindən heç birinə üstünlük verilməməsi onların müdafiəsinə bərabər dərəcədə təminatların verilməsini nəzərdə tutur.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin II hissəsinin ikinci cümləsinə əsasən, mülkiyyət hüququ, o cümlədən xüsusi mülkiyyət hüququ qanunla qorunur. Ş.M. Əliyevin verdiyi şərhə görə, bu normadan iki məna irəli gəlir. Birincisi, xüsusi mülkiyyət hüququ insan və vətəndaşın hüquq və azadlıqlarının bir növü kimi hüquq sisteminə yalnız qanunla daxil edilə bilər. Digər orqanın qəbul etdiyi başqa bir akt belə hüquqi qüvvəyə malik deyildir. İkincisi, xüsusi mülkiyyət hüququ qanunun mühafizəsi altındadır. Xüsusi mülkiyyət hüququnun qanunun mühafizəsi altında olması haqqında konstitusion müddəa digər qanunlarda (cinayət, mülki, inzibati və s. qanunvericilikdə) öz inkişafını tapmalıdır [10, s. 102].

İstənilən hüququn, o cümlədən mülkiyyət hüququnun real olması üçün dövlət tərəfindən onun mühafizə və müdafiə mexanizmləri nəzərdə tutulmalıdır. Hüququn mühafizə mexanizmi müxtəlif hüquqi sanksiyalar təhdidi altında onun pozulması və məhdudlaşdırılmasını xəbərdar etməli, bu hüququn pozulması və ya məhdudlaşdırılmasından öncə işləməli və ümumiyyətlə, hüquq pozuntularına qabaqlayıcı təsir göstərməlidir. Hüquq müdafiə mexanizmləri isə artıq pozulmuş və ya qanunsuz olaraq məhdudlaşdırılmış hüququn bərpa edilməsi üçün zəruri hüquqi vasitə və imkanları təmin etməlidir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin III hissəsinin birinci cümləsinə əsasən, hər kəsin mülkiyyətində daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər.

Əmlakın daşınar və daşınmaz əmlak növlərinə bölgüsünün əsasını əmlakın (əşyanın) torpaq sahəsi ilə bağlılığı təşkil edir. Torpaq sahəsinə bağlı olmayan, təyinatına tənəsübsüz zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün olan, daşınmaz əmlaka aid edilə bilməyən obyektlər daşınar əmlak hesab edilir [5, s. 364].

Daşınmaz əmlak dedikdə, torpaq sahələri, yer

təki sahələri, ayrıca su obyektləri, meşələr, çoxillik əkmələr, binalar, qurğular və torpaqla möhkəm bağlı olan (ondan ayrılı bilməyən) digər əşyalar, yəni təyinatına tənəsübsüz zərər vurulmadan yerinin dəyişdirilməsi mümkün olmayan obyektlər başa düşülür. Torpaq sahəsi və torpaqla möhkəm bağlı olan (ondan ayrılı bilməyən) əmlak vahid daşınmaz əmlak və vahid mülkiyyət obyekti hesab edilir.

Bununla belə, Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin III hissəsinin birinci cümləsindən heç də belə məna çıxmır ki, hər kəs hər cür daşınar və daşınmaz əmlaka sahib ola bilər. Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin III hissəsinin birinci cümləsi təfsir edilərkən əmlakın mülki dövriyyədə olması, onun mülki dövriyyəsinin məhdudlaşdırılması və mülki dövriyyədən çıxarılması institutlarına da mütləq müraciət edilməlidir. Mülki dövriyyə dedikdə, əmlakın (əmlak hüquqlarının) əqdlər və ya hüquqi faktlar əsasında, yaxud digər qanuni əsaslarla bir subyektdən digər subyektə keçməsi prosesi başa düşülür. Əgər daşınar, yaxud daşınmaz əmlak sərbəst mülki dövriyyədədirsə, o, qanuni əsaslarla əldə edilə və özgəninkiləşdirilə bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, hüquqi rejimi baxımından heç də bütün əmlak növlərinin mülki dövriyyəsi sərbəst deyildir. Belə ki, sərbəst mülki dövriyyədə olan əmlakla yanaşı, mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış və mülki dövriyyədən çıxarılmış əmlak növləri də mövcuddur ki, bu əmlak növlərinə sahib olmaq hüququ heç də hər kəsə məxsus deyildir.

Dövlət tərəfindən mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış və mülki dövriyyədən çıxarılmış əmlakların dairəsinin müəyyən edilməsi müxtəlif fəaliyyət sahələrinin xüsusi nizamlama metodları (qadağaların, xüsusi şərtlərin, tələblərin, müəyyən məhdudiyyətlərin müəyyən edilməsi) tələb etməsi, ictimai qaydanın, hüquq qaydasının, dövlət təhlükəsizliyinin, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, əhalinin həyat və sağlamlığının qorunması və s. ilə bağlıdır.

Mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış əmlak dedikdə, yalnız xüsusi icazə əsasında müəyyən subyektlərin malik ola biləcəyi əmlak başa düşülür. Belə hüquqi rejimi olan əmlak növlərinin siyahısı Azərbaycan Respublikasının "Mülki döv-

riyyənin müəyyən iştirakçılarna mənsub ola bilən və dövrüyyədə olmasına xüsusi icazə əsasında yol verilən (mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış) əşyaların siyahısı haqqında” 23 dekabr 2003-cü il Qanunu ilə müəyyən edilir. Mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əmlakın siyahısı qapalı xarakter kəsb etsə də, zamanla qanun əsasında genişləndirilə, yaxud daraldırla da bilər. Hazırda bu siyahının genişləndirilməsi tendensiyası müşahidə olunur. Belə ki, müvafiq qanun qəbul ediləndə mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış 14 növdə əşyanının siyahısını ehtiva edirdisə, hazırda həmin siyahı 19 növdə əşyanının siyahısını ehtiva edir.

Mülki dövrüyyənin müəyyən iştirakçılarna mənsub ola bilən və mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyaların dövrüyyəsinə xüsusi icazə verilməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 sentyabr 2005-ci il tarixli, 292 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş müvafiq Qaydalar əsasında nizamlanır.

Əşyaların dövrüyyəsinə xarici dövlətlər tərəfindən verilmiş xüsusi icazələrin Azərbaycan Respublikasında tanınması Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr ilə müəyyən edilir. Qeyd edilən dövlətlərarası müqavilələr olmadığı halda əşyaların dövrüyyəsi üçün tələb olunan xüsusi icazə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq alınmalıdır.

Konkret situasiyadan asılı olaraq, mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyaların qanunsuz əldə edilməsi, onlardan istifadə edilməsi və s. İnzibati Xətalar Məcəlləsi əsasında intizam məsuliyyətinə (məsələn, İXM-in 592-1-ci maddəsinə görə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının xüsusi icazəsi olmadan məsafədən idarə edilən pilotsuz uçan aparatların əldə edilməsi və ya satılmasına görə inzibati məsuliyyət yaranır), yaxud Cinayət Məcəlləsi əsasında cinayət məsuliyyətinə (məsələn, CM-in 192.1-ci maddəsinə görə, xüsusi icazə olmadan mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyalardan istifadə etməklə həyata keçirilən sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olma fiziki və ya hüquqi şəxslərə, yaxud dövlətə xeyli miqdarda ziyan vurduqda habelə xeyli miqdarda gəlir əldə etməklə törədildikdə cinayət məsuliyyəti yaradır) səbəb olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, əşyaların dövrüyyəsi üçün verilmiş xüsusi icazənin sahibi ona verilən xüsusi icazədən yalnız özü istifadə edə bilər və onu başqa şəxsə verə bilməz. Əşyaların dövrüyyəsinə verilmiş xüsusi icazənin qüvvəsi xüsusi icazə sahibinin təsisçisi olduğu hüquqi şəxslərə, habelə xüsusi icazə sahibi ilə birgə fəaliyyət, o cümlədən onunla əməkdaşlıq barədə bağlanmış müqavilə əsasında fəaliyyət göstərən başqa şəxslərə şamil edilmir. Başqa sözlə, hüquqi şəxsin təsərrüfat fəaliyyətində mülki dövrüyyəsi məhdudlaşdırılmış əmlakdan istifadə edilməsi nəzərdə tutulursa, bununla əlaqədar xüsusi icazə həmin hüquqi şəxs tərəfindən alınmalıdır.

Mülki dövrüyyədən çıxarılmış əmlak dedikdə isə, ümumiyyətlə, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən alınıb-satılmasına, əldə edilməsinə, özgənlikləşdirilməsinə yol verilməyən əmlak başa düşülür. Belə hüquqi rejimə malik əmlakın dairəsi Azərbaycan Respublikasının “Mülki dövrüyyədə olmasına yol verilməyən (mülki dövrüyyədən çıxarılmış) əşyaların siyahısı haqqında” 23 dekabr 2003-cü il tarixli Qanunu ilə nizamlanır. Bu siyahı *numerus clausus* xarakterlidir, yəni dəqiq və qapalıdır. Buna rəğmən, həmin siyahı müəyyən fəaliyyət növlərinin nizamlanması sahəsində dövlət siyasətinin sərtləşdirilməsi, yaxud əksinə, yumşaldılmasından asılı olaraq, genişləndirilə, yaxud daraldıla bilər. Məsələn, xammal şəklində olan qiymətli metallar 17 aprel 2007-ci il tarixinə qədər mülki dövrüyyədə olmasına yol verilməyən əşyaların siyahısında mövcud idi, qeyd edilən tarixdə isə onlar həmin siyahıdan çıxarıldı, yaxud Azərbaycan Respublikasının milli mədəniyyət əmlakının Dövlət Siyahısına daxil edilmiş obyektlər 29 oktyabr 2013-cü il tarixinə qədər mülki dövrüyyədən çıxarılmış əşyaların siyahısında idi, qeyd edilən tarixdən etibarən isə həmin obyektlər mülki dövrüyyədə olmasına yol verilməyən əşyaların siyahısından çıxarılmışdır. Eləcə də, əksinə olan misallar çəkmək mümkündür. Məsələn, hazırlanmasının və ya uyğunlaşdırılmasının əsas məqsədi kibercinayətlər törətmək olan qurğular və ya kompyuter proqramları 23 dekabr 2003-cü il tarixində müvafiq Qanun qəbul edilərkən mülki dövrüyyədən çıxarılmış əşyaların siyahısında mövcud deyildi, belə proqramlar müvafiq

siyahıya yalnız 29 iyun 2012-ci il tarixində əlavə edilmişdir.

Qanunla mülki dövriyyədə olmasına yol veril-məyən (mülki dövriyyədən çıxarılmış) əşyaları qanunsuz olaraq hazırlama, əldə etmə, saxlama, daşıma, gəzdirmə, başqasına vermə və ya satma konkret situasiyalarda İnzibati Xətalər Məcəlləsi əsasında inzibati məsuliyyətə (məsələn, İXM-in 206-cı maddəsi və s.), yaxud Cinayət Məcəlləsi əsasında cinayət məsuliyyətinə (məsələn, CM-in 233-1-ci maddəsi və s.) səbəb olur.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin III hissəsi-nin ikinci cümləsinə əsasən, mülkiyyət hüququ mülkiyyətçinin təkbaşına və ya başqaları ilə bir-likdə əmlaka sahib olmaq, əmlakdan istifadə et-mək və onun barəsində sərəncam vermək hüquq-larından ibarətdir.

Mülkiyyət hüququ subyektin ona mənsub olan əmlaka (əşyaya) öz istədiyi kimi sahib olmaq, on-dan istifadə etmək və ona dair sərəncam vermək üzrə dövlət tərəfindən tanınan hüquqdur. Mül-kiyyət hüququ üç ünsürdən ibarətdir: sahiblik, is-tifadə və sərəncam hüququndan. Sahiblik hüququ əmlaka faktiki sahibliyi həyata keçirməyin hüqu-qi cəhətdən təmin edilmiş imkanındır. İstifadə hü-ququ əmlakdan (əşyadan) onun faydalı təbii xas-sələrini hasil etməyin, habelə ondan fayda götür-məyin hüquqi cəhətdən təmin edilmiş imkanındır. İstifadədən fayda – gəlir, artım, bəhər, törəmə şəklində və başqa formalarda ola bilər. Sərəncam hüququ əmlakın (əşyanın) hüquqi müqəddəratını təyin etməyin hüquqi cəhətdən təmin edilmiş im-kanındır. Bu üç elementdən birinin olmaması mül-kiyyətə tam sahiblik hüququnun olmaması de-məkdir [4, s. 154; 8, s. 211].

MM-in 213.1-ci maddəsinə əsasən, iki və ya bir neçə şəxsin mülkiyyətində olan əşya onlara ümu-mi mülkiyyət hüququ əsasında mənsubdur. MM-in 213.2-ci maddəsinə görə isə əşya mülkiyyət hüququnda mülkiyyətçilərin hər birinin payı mü-əyyənləşdirilməklə (paylı mülkiyyət) və ya belə paylar müəyyənləşdirilmədən (birgə mülkiyyət) ümumi mülkiyyətdə ola bilər.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, ümumi mülkiyyətin hər bir iştirakçısı mülkiyyətçi kimi ümumi mülkiyyətdə olan əmlakın saxlanma yü-künü daşımaqla bərabər, eyni zamanda MM-in

152 və 215-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş müəyyən səlahiyyətlərə də malikdir. Ümumi mülkiyyətin iştirakçısı ümumi mülkiyyətdə olan əmlaka sahiblik, ondan istifadə etmək və ona sərəncam vermək hüququna malik olmaqla yanaşı, həmin əmlaka başqa şəxslərin sahibliyinə yol verməyə bilər, habelə həmin əşya barəsində üçüncü şəxslərə qarşı tələblər irəli sürə bilər. Bu tələblər həm xəbərdarediri, həm də müdafiə xarak-terli ola bilər. Ümumi mülkiyyətin hər bir mülki-yətçisi əmlakı yalnız öz xeyrinə deyil, bütün mül-kiyyətçilərin xeyrinə tələb edə bilər [5, s. 527]. Paylı mülkiyyətdə olan əmlaka sahiblik, ondan is-tifadə və ona dair sərəncam verilməsi qaydaları isə MM-in 215-ci maddəsi ilə nizamlanır.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin IV hissəsi-nin birinci cümləsinə əsasən, heç kəs məhkəmə-nin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz.

MM-in 203-cü maddəsinə əsasən, qanunveri-cilikdə nəzərdə tutulmuş əsaslarla həyata keçiri-lən aşağıdakı tədbirlərdən başqa, əmlakın mül-kiyyətçidən məcburi alınmasına yol verilmir:

- öhdəliklər üzrə tutmanın əmlaka yönəldilməsi (MM-in 205.1-ci maddəsinə əsasən, “Daşınar əmlakın yüklülüyü haqqında” Azərbaycan Res-publikasının Qanununa və ya məhkəmə qərarına əsasən həyata keçirilir);

- qanuna görə həmin şəxsə mənsub ola bilmə-yən əmlakın özgəninkiləşdirilməsi (MM-in 206.2-ci maddəsinə əsasən, dövlət orqanının əri-zəsi üzrə məhkəmənin çıxardığı qərara əsasən məcburi satılaraq satış pulu keçmiş mülkiyyətçi-yə verilməli və ya dövlət mülkiyyətinə verilərək dəyəri keçmiş mülkiyyətçiyə ödənilməlidir);

- sahənin alınması ilə əlaqədar daşınmaz əmla-kın özgəninkiləşdirilməsi (MM-in 207.1-ci mad-dəsinə görə, torpaq sahəsində olan binalara, qurğu-lara və ya digər daşınmaz əmlaka mülkiyyət hüqu-quna xitam verilmədən həmin sahənin dövlət ehti-yacları üçün alınmasının mümkün olmadığı hallar-da dövlət bu əmlakı satınalma yolu ilə ala bilər);

- təsərrüfatsızcasına saxlanan mədəni sərvətlə-rin satın alınması (MM-in 208.1-ci maddəsinə görə, belə sərvətlər məhkəmənin qərarına əsasən dövlət tərəfindən satınalma yolu ilə mülkiyyətçi-dən alınır);

- rekvizisiya (MM-in 209.1-ci maddəsinə görə, rekvizisiya qaydasında mülkiyyətçidən əmlak müvafiq dövlət orqanlarının qərarı ilə alına bilər);

- müsadirə (MM-in 212-ci maddəsinə əsasən, CM-də və İXM-də nəzərdə tutulmuş hallarda məhkəmə qərarı ilə həyata keçirilir).

Göründüyü kimi, MM-də əmlakın mülkiyyətçidən məcburi alınmasına yol verilən halların heç də hamısı məhkəmə qərarı ilə bağlı deyildir. Bunun ən bariz nümunəsi rekvizisiya institutudur, çünki MM-ə görə, o, müvafiq dövlət orqanlarının qərarı əsasında həyata keçirilə bilər. Rekvizisiya institutu MM-in 209-cu maddəsi ilə nizamlanır. Hüquq ədəbiyyatında qanunun bu müddəası birmənalı qarşılanmır. Bəziləri bu müddəanın Konstitusiyanın 29-cu maddəsində bəyan edilmiş “heç kəs məhkəmənin qərarı olmadan mülkiyyətindən məhrum edilə bilməz” tezisinə zidd olduğunu iddia edirlər. Digərləri isə göstərir ki, bu müddəa Konstitusiyanın 24-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş “hüquqlar və azadlıqlar başqa şəxslər qarşısında vəzifələri də əhatə edir” tezisi ilə həməhəngdir. Həqiqətən bir nəfərin hüququnun gözlənilməsi naminə çoxsaylı başqa şəxslərin hüquqlarının pozulmasına yol vermək olmaz. Məhz bu baxımdan rekvizisiyanın cəmiyyətin mənafeyi üçün həyata keçirilməsini nəzərdə tutan şərh olunan maddədə (MM-in 209-cu maddəsi nəzərdə tutulur) müəyyən edilmiş norma Konstitusiyaya zidd deyildir [6, s. 419].

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin IV hissəsinin ikinci cümləsinə əsasən, əmlakın tam müsadirəsinə yol verilmir. Azərbaycan Respublikasının cari qanunvericiliyində müsadirə institunun iki növü mövcuddur: inzibati tənbeh növü kimi inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi və cinayət-hüquqi xarakterli tədbir kimi xüsusi müsadirə.

İXM-in 26-cı maddəsinin müddəalarına görə, inzibati xəta törətmiş şəxsin xüsusi mülkiyyətində olan, inzibati xətanın törədilməsində alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi İXM-in Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş hallarda həmin predmetin məcburi qaydada və ödənişsiz dövlətin mülkiyyətinə keçməsinə ibarətdir. İnzibati xətanın törədilməsində

alət və ya inzibati xətanın bilavasitə obyektı olmuş predmetin müsadirəsi yalnız hakim tərəfindən tətbiq edilir. Əsas dolanacaq mənbəyi ov olan şəxslərin odlu silahı, döyüş sursatı və digər ov alətləri müsadirə edilə bilməz.

CM-in 99-1-ci və 99-2-ci maddələrinin müddəalarına əsasən, xüsusi müsadirə cinayət-hüquqi tədbiri aşağıda göstərilən əmlakın məhkəmənin yekun qərarı ilə məcburi qaydada və əvəzsiz olaraq dövlət nəfinə alınmasıdır:

- şəxsin cinayət törədilərkən istifadə etdiyi alət və vasitələr (qanuni sahibinə qaytarılmalı olan alət və vasitələr istisna olmaqla);

- şəxsin cinayət yolu ilə əldə etdiyi əmlak, habelə həmin əmlak hesabına əldə edilmiş gəlirlər (qanuni sahibinə qaytarılmalı olan əmlak və ondan əldə edilmiş gəlirlər istisna olmaqla);

- cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlakın mülki-hüquqi əqdlərin bağlanması və ya digər üsullarla tam və ya qismən çevrildiyi digər əmlak və ya onun müvafiq hissəsi;

- terrorçuluğun, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələrin və ya qrupların, mütəşəkkil dəstələrin və ya cinayətkar birliklərin (cinayətkar təşkilatların) maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulan və ya istifadə olunan əmlak.

Yuxarıda sadalanan əmlak istifadə edildiyi, özgəninkiləşdirildiyi və ya başqa səbəblərdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi halda həmin əmlakın dəyəri məbləğində cinayət törətmiş şəxsə məxsus olan digər əmlak məhkəmənin yekun qərarı ilə xüsusi müsadirə edilir. Xüsusi müsadirə edilməli olan əmlakın başqa səbəblərdən dövlət nəfinə alına bilinmədiyi hallar dedikdə, belə əmlakın məhv edilməsi, istifadəyə yararsız vəziyyətə düşməsi və s. hallar başa düşülür [3, s. 332].

Xüsusi müsadirə ilə bağlı ətraflı açıqlama Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun “İXM-in 183.2-ci maddəsinin CPM-in 142.1, 383.1, 408.3-cü maddələri və MPM-in 82.4-cü maddəsi ilə əlaqəli şəkildə şərh edilməsinə dair” 24 fevral 2022-ci il tarixli Qərarında verilmişdir. Həmin Qərada göstərilmişdir ki, cinayət əməlinin törədilməsindən əvvəl əldə edilmiş və ya bu əməl nəticəsində əldə edilməmiş təqsirləndirilən şəxsə və ya digər şəxslərə məxsus əmlaka münasibətdə məcburi cinayət-hüquqi tədbir olaraq müsadirə

tətbiq edilə bilməz. Lakin cinayət əməli nəticəsində əldə edilmiş ümumi birgə və ya paylı mülkiyyətdə olan əmlaka xüsusi müsadirənin tətbiqi mümkündür. Bu qayda CPM-in 248.3-cü maddəsinin tələblərindən irəli gəlir. Həmin maddəyə əsasən, həbs təqsirləndirilən şəxsin ər-arvadın birgə mülkiyyəti və ya onun digər şəxslərlə mülkiyyətindəki payı üzərinə qoyulur. Əmlakın cinayətin törədilməsində alət və ya vasitə kimi istifadə edilməsinə, cinayətin predmeti olmasına, cinayət yolu ilə əldə edilmiş əmlak hesabına əldə edilməsinə və ya artırılmasına kifayət qədər sübutlar olduqda, həbs bütün əmlakın, yaxud onun çox hissəsinin üzərinə qoyulur. Lakin bu cinayəthüquqi tədbir tətbiq edilərkən ümumi əmlak üzərində cinayət törədən şəxslə birlikdə birgə və ya paylı mülkiyyət hüququna malik olan şəxslərin, habelə cinayət törədən şəxsin ailə üzvlərinin qanuni mənafeələrinin qorunması təmin edilməlidir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin IV hissəsinin üçüncü cümləsinə əsasən, dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyətin özgəninkiləşdirilməsinə yalnız qabaqcadan onun dəyərini ədalətli ödəmək şərti ilə yol verilə bilər. 2009-cu il martın 18-də keçirilmiş ümumxalq səsverməsinin (referendumun) nəticəsində Konstitusiyanın 29-cu maddənin IV hissəsindən “dövlət ehtiyacları” sözlərindən sonra “və ya ictimai ehtiyaclar” sözləri çıxarılmışdır.

Konstitusiyanın bu müddəasını şərh edərkən İ.M. Cəfərov göstərmişdir ki, istər Konstitusiyada, istərsə də Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarında “dövlət ehtiyacları” anlayışı açıqlanmır. Belə bir vəziyyət hüququn tətbiqi prosesində göstərilən anlayışın genişləndirici təfsirinə şərait yaradır ki, bu da öz növbəsində vətəndaşların mülkiyyət hüququnun pozulmasına səbəb ola bilər. Mülkiyyət hüququ ilə bağlı belə təhlükələrin aradan qaldırılması məqsədilə, dövlət ehtiyacları üçün mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması həddlərini müəyyən edən xüsusi qanunun qəbul edilməsinə böyük ehtiyac vardır [4, s. 156].

Qeyd etmək lazımdır ki, 20 aprel 2010-cu il tarixində Azərbaycan Respublikasının “Torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması haqqında” Qanunu qəbul edilmişdir. Həmin Qanun Azər-

baycan Respublikasında torpaqların dövlət ehtiyacları üçün alınması, bununla bağlı kompensasiyanın məbləğinin hesablanması və ödənilməsi qaydalarını, habelə bu sahədə tərəflər arasında yaranan digər münasibətləri tənzimləyir. Bununla belə, digər daşınar və daşınmaz əmlakların dövlət ehtiyacları üçün alınması prosedurlarını nizamlayan sahəvi qanunvericilik hələki mövcud deyildir.

Konstitusiyanın özündə mülkiyyətin dövlət ehtiyacları üçün özgəninkiləşdirilməsinin yeganə şərti qismində onun dəyərinin ödənilməli olması göstərilmişdir. Bu şərtin özünün isə iki meyarı müəyyən edilmişdir:

- dəyər qabaqcadan ödənilməlidir;
- dəyər ədalətli olmalıdır.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin V hissəsinə əsasən, xüsusi mülkiyyət sosial öhdəliklərə səbəb olur. Qeyd etmək lazımdır ki, 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsinin (referendumun) nəticəsində Konstitusiyanın 29-cu maddəsində V hissə VII hissə hesab edilmişdir və yeni məzmununda V və VI hissələr əlavə edilmişdir. Xüsusi mülkiyyətin sosial öhdəliyə səbəb olması xüsusi mülkiyyətin sosial funksiyasından irəli gəlir. Bu funksiyaya görə, mülkiyyətçi özünün xüsusi mülkiyyətində olan əmlakdan elə bir tərzdə istifadə etməlidir ki, bu istifadə cəmiyyətin ümumi rifahına xidmət etsin.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VI hissəsinə əsasən, sosial ədalət və torpaqlardan səmərəli istifadə məqsədi ilə torpaq üzərində mülkiyyət hüququ qanunla məhdudlaşdırıla bilər.

MM-in 169.2-ci maddəsinə əsasən, əgər quyuların qazılması, drenaj, qaz və başqa boruların, habelə yerüstü və yeraltı elektrik xətlərinin çəkilməsi mülkiyyətçinin torpaq sahəsindən istifadə edilmədən qətiyyənlə mümkün deyildirsə və ya hədsiz yüksək məsrəflər hesabına mümkündürsə, bununla əlaqədar dəyən zərərin əvəzinin qabaqcadan tam ödənilməsi şərti ilə mülkiyyətçi həmin tədbirlərin həyata keçirilməsinə icazə verməlidir.

Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsinə əsasən, dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir. Sahəvi qanunda – MM-in 1133.1-ci maddəsində vərəsəliyə, müəyyən anlamda, leqal an-

layış verilmişdir. Hüquq ədəbiyyatında MM-in 1133-cü maddəsinə münasibət bildirilərkən qeyd edilir ki, həmin maddədə vərəsəliyə verilmiş anlayışda çatışmazlığa yol verilmişdir. Belə ki, maddənin məzmunundan belə çıxır ki, vərəsəlik ölənin şəxsin yalnız əmlakının vərəsələrə keçməsinə ehtiva edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, vərəsələrə ölmüş şəxsin miras əmlakı keçir. MM-in 1151-ci maddəsinə əsasən, miras əmlaka miras qoyanın öldüyü məqamədə malik olduğu əmlak hüquqlarının və vəzifələrinin toplusu daxildir. Beləliklə, vərəsələrə ölmüş şəxsin əmlakı ilə yanaşı, onunla bağlı vəzifələri də keçir və MM-in 1306.1-ci maddəsinə əsasən, onlar vərəsəlik üzrə almış olduqları paylara mütənasib surətdə kreditorların maraqlarını tam ödəməlidirlər. Eləcə də qeyd etmək lazımdır ki, maddədə yalnız ölmüş şəxsin əmlakının vərəsələrə keçməsi nəzərdə tutulmuş olsa da, MM-in 1145-ci maddəsinə əsasən, miras fiziki şəxsin ölümü və ya məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edilməsi ilə açılır. Beləliklə, ölmüş şəxsin miras əmlakı kimi, məhkəmə tərəfindən ölmüş elan edilmiş şəxsin də miras əmlakı onun vərəsələrinə keçir [7, s. 820].

Milli hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, vərəsəlik hüququ çoxmənalı anlayış olub, obyektiv mənada, subyektiv mənada, hətta vərəsəlik haqqında qanunvericilik mənasında da başa düşülə bilər. Odur ki, Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsində vərəsəlik hüququndan hansı mənada bəhs edildiyinin izah edilməsi həmin maddənin düzgün təfsiri baxımından əhəmiyyətlidir. Belə ki, obyektiv mənada vərəsəlik hüququ dedikdə, ölümündən sonra fiziki şəxsin başqa şəxslərə verilə bilən əmlak hüququ və vəzifələrinin, həmçinin bəzi qeyri-əmlak hüquqlarının digər şəxslərə keçməsi zamanı yaranan ictimai münasibətləri, habelə vərəsəliklə bağlı olan digər münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür. Subyektiv mənada vərəsəlik hüququ dedikdə, konkret şəxsin vərəsə kimi mümkün olan davranış ölçüsü başa düşülür. Söhbət konkret şəxsin vərəsə olmaq, vərəsəliyə çağırılmaq hüququndan, bir sözlə, ölənin şəxsin əmlakını əldə etmək hüququndan gedir. Bu hüquq isə vərəsənin hüquqi vəziyyətini müəy-

yənləşdirir. Subyektiv mənada vərəsəlik hüququ subyektiv vərəsəlik hüququ deməkdir. Subyektiv vərəsəlik hüququ isə subyektiv mülki hüququn bir növü hesab edilir. Buna görə o, subyektiv mülki hüququ kimi məzmununa malik olub, müəyyən səlahiyyətlərdən (hüquqi imkanlardan) ibarətdir. Bu səlahiyyətlərin (hüquqi imkanların) məcmusu subyektiv vərəsəlik hüququnun məzmununu təşkil edir. Onlara aiddir: ölənin şəxsin əmlakını qəbul etmək səlahiyyəti (hüquqi imkanı); ölənin şəxsin əmlakını qəbul etməkdən imtina etmək səlahiyyəti (hüquqi imkanı); ölənin şəxsin əmlakını bölüşdürmək səlahiyyəti (hüquqi imkanı); ölənin şəxsin əmlakını qorumaq səlahiyyəti (hüquqi imkanı); vərəsəlik hüququnu müdafiə etmək səlahiyyəti (hüquqi imkanı). Göstərilən səlahiyyətlərin məcmusu subyektiv vərəsəlik hüququnun (subyektiv mənada vərəsəlik hüququnun) məzmununu təşkil edir. Üçüncü mənada vərəsəlik hüququ vərəsəlik qanunvericiliyi mənasında işlədilir. Vərəsəlik qanunvericiliyi və ya vərəsəlik haqqında qanunvericilik dedikdə, vərəsəlik münasibətlərini, eləcə də, vərəsəliklə bağlı olan digər münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktların məcmusu başa düşülür [2, s. 515-516].

Bu anlamda, Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin VII hissəsində vərəsəlik hüququndan ikinci mənada, yəni subyektiv vərəsəlik hüququndan bəhs edilir. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiyada vərəsəlik hüququna təminat verilməsi qaydası miras qoymağı, vəsiyyətdə bilməyi təminat altına aldığı qədər, vərəsə ola bilməyi də təminat altına alır. Başqa sözlə, Konstitusiyanın 29-cu maddəsi vəsiyyət etmə və miras alma hüquqlarının hər ikisinə də təminat verir. Ancaq mülkiyyət hüququ kimi, vəsiyyət etmə hüququ və vərəsə olma hüququnun da sosial hədləri, sərhədləri vardır. Bunlara qoyulan hədd və sərhədlər hər bir qanunverici orqanın hüquq siyasətinə görə müxtəlif şəkillərdə olur. Vərəsəliyi qəbul edən sistemlər, vərəsənin müəyyən olunması baxımından fərdiyyətçi və ailə qoruyucu sistemlərə bölünür. Fərdiyyətçi sistemdə fərdin mənafeyi daha üstün tutulur və vərəsəliyin tamamilə mirasqoyanın iradəsi ilə bağlı olduğu qəbul edilir. Fərdiyyətçilik sisteminə gö-

rə, insan çalışıb səy göstərmiş və bu zəhmətinin nəticəsində də əmlak nemətləri əldə etdikdən sonra özü həyatda olduğu dövrdə necə bu əmlak nemətlərinin hüquqi müqəddəratını müəyyən etmək səlahiyyətinə sahibdirsə, öldükdən sonra da əmlakının aqibətini müəyyən etmək səlahiyyətinə sahib olmalıdır. Bu yanaşmada mülkiyyət hüququnun daimiliyi təmin edilir. Ailə qoruyucu sistem isə cəmiyyətin özəyini təşkil edən ailənin mənafeyinin artıq mövcud olmayan (ölmüş) şəxsin mənafeyindən üstün tutulmasının lazım gəldiyini qəbul edir. Bu sistemə görə, əsasən qanbağlı ilə miras qoyana bağlı olan şəxslər, miras qoyanın iradəsindən asılı olmayaraq, vərəsə olmalıdır. Bu yanaşma onunla əsaslandırılır ki, cəmiyyətin özəyini təşkil edən ailənin mənafeyinin

artıq mövcud olmayan (ölmüş) şəxsin mənafeyindən üstün tutulması əslində, cəmiyyətin, yəni bütövlükdə insanların xeyrinədir, çünki həyatı və yaşamağı onlar üçün daha əlverişli hala gətirir. Vərəsənin təyin olunması baxımından bizim ölkəmizdə hər iki prinsipə də bir bütövlük təşkil edən şəkildə yer verilmişdir. Belə ki, həm ailənin qanuni vərəsəliyi, həm də miras qoyanın ölümə bağlı sərəncam verə bilməsi qəbul edilmişdir. Hər iki prinsipə də bəzi məhdudiyətlər qoyulmaqla, onlar uzlaşdırılmış və vərəsənin təyin olunması baxımından ortaqlıq bir sistem qurulmuşdur. Belə yanaşma əksər hüquq sistemlərinin, xüsusilə qitə Avropası ölkələrinin hüquq sistemlərinə uyğundur [1, s. 177-179].

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abdullayev F.S. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsinin hüquqi mövqeləri. 2 cild. II cild. Bakı, 2018, 572 s.
2. Allahverdiyev S.S. Azərbaycan Respublikasının mülki hüquq kursu. 4 cild. IV cild. Bakı: Digesta, 2009, 708 s.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin kommentariyası / elmi redaktor F.Y. Səməndərov. 2 cild. I cild. Bakı: Hüquq yayınevi, 2021, 712 s.
4. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərh. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2013, 724 s.
5. Əsədov B.H., Vəliyev İ.Ə., Hacıbəyli Ə.B. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin elmi-praktik kommentariyası. 5 cild. I cild. Bakı: Hüquq yayınevi, 2017, 896 s.
6. Əsgərov İ.Q. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası. 2 cild. I cild. Bakı: Qanun, 2014, 948 s.
7. Əsgərov İ.Q. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin Kommentariyası. 2 cild. II cild. Bakı: Qanun, 2015, 1120 s.
8. Əsgərov Z.A. Konstitusiyası hüququ. Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2011, 760 s.
9. Nağıyev F.T. Konstitusiyası hüququ. Mühazirə mətnləri. Bakı: Qanun, 2014, 240 s.
10. Алиев Ш.М. Научно-практический комментарий к Конституции Азербайджанской Республики. Баку: Юридическая Литература, 2000, 728 с.

Давуд Давудов

Доктринальное толкование статьи 29 (право на собственность) Конституции Азербайджанской Республики

В статье автор предпринял попытку подготовить доктринальное толкование статьи 29 (Право на собственность) Конституции Азербайджанской Республики. При толковании соответствующей статьи в основном были применены методы системного толкования норм права и логического толкования. Необходимость применения системного толкования заключалась в том, что конституционное право является системой норм, в которой место, значение и содер-

жание каждой отдельной нормы обусловлено другими нормами. Метод логического толкования в свою очередь позволил уяснить смысл нормы права путем анализа логической связи между соединенными в одно предложение понятиями, а также логической конструкции нормы в целом при помощи приемов и законов формальной логики.

Davud Davudov

**Doctrinal interpretation of article 29 (right to property)
of the Constitution of the Republic of Azerbaijan**

In the article, the author made an attempt to prepare a doctrinal interpretation of Article 29 (Right to property) of the Constitution of the Republic of Azerbaijan. In the interpretation of the relevant article, methods of systematic interpretation of the rules of law and logical interpretation were mainly applied. The need to apply systemic interpretation was that constitutional law is a system of norms in which the place, meaning and content of each individual norm is determined by other norms. The method of logical interpretation, in turn, made it possible to understand the meaning of the rule of law by analyzing the logical connection between the concepts connected into one sentence, as well as the logical construction of the rule as a whole, using the techniques and laws of formal logic.